

Болград в кінці XIX — на початку XX століття та розвиток візничого промислу

У статті йдеться про економічний розвиток міста Болграда кін. XIX — поч. XX ст., зокрема про розвиток візничого промислу.

Ключові слова: Болград, Буджак, візник.

Історія однонаціональних міст, таких як Болград, є невід'ємною історією України. Цікавим є його ріст населення, розвиток транспорту. Зважаючи на це, автор дослідив ріст населення міста Болграда та розвиток візничого промислу, як головного виду транспорту в кінці XIX — XX ст., наведено обов'язкові постанови Болградської комунальної ради щодо його функціонування, проекти такс.

Місто Болград засновано в 1821 р. болгарами, які переселилися в Росію, рятуючись від турецького гноблення. Назва походить від болгарських слів «бол» — достаток і «град» — місто [1, с. 175].

Внаслідок перемоги над Туреччиною Буджак у 1878 р. було повернуто до Росії. З того часу Болград починає швидко розвиватися як торговельне місто. Цьому сприяло прокладення залізниці між Бендерами і Галацом, а також зручне розташування Болграда на перетині шляхів між Ізмаїлом, Кагулом і Кілією. Сюди приїздили на ярмарки з Кишинева, Ізмаїла, Акермана, а також з болгарських міст — Тирнова, Ямбола, Варни. В місті було багато ремісників — ювелірів, кожухарів, шевців, ковалів. Проте головним заняттям населення, як і раніше, залишалось хліборобство, виноградарство, садівництво і вівчарство [2; 3].

В 1883 р. в Болграді було три православних церкви, нежитлових споруд 287, гімназія і 4 училища, в них хлопців 323 і дівчат 126, земська лікарня, земський банк, аптека, суспільний сад, 24 заводи, 6 складів, 89 кабаків, паровий млин, торгових закладів 237, з річним обігом в 485200 руб. Кількість будинків у 1881 р. — 1109 [4, с. 42].

Міські прибутки Болграда в 1881 р. склали 32322,245 руб., витрати — 30976,46, в касі наявні 1345,7825 руб. [4, с. 66–67].

В Болграді потомствених дворян — 2 чоловіка і 1 жінка; особистих дворян 4 чоловіка; православного духовництва білого: 21 чоловік та 19 жінок; купців — 46 чоловіків і 41 жінка; міщан — 3326 чоловіків і 2855 жінок [4, с. 52–53].

Болград — заштатне безповітове місто Ізмаїльського повіту Бессарабської губернії лежить на 45° 40' північної широти і 1° 5' західної довготи від Пулкова, біля озера Ялпуха, при впадінні в нього річки Ялпук, в 202 верстах від Кишинева, 40 — від Ізмаїлу і 7 — от станції Бендеро-Галацької залізної дороги «Траянів Вал». На березу озера розкинувся розкішний сад. В місті особлива кредитна установа — колоніальний банк. Всієї землі — 11,369 десятини, із них під заселенням міста до 400 десятин і під садами і виноградниками понад 300 десятин [5].

В місті в 1893 р. є православний собор, чоловіча гімназія, жіноча прогімназія, міське училище, приходське училище, декілька хлібних магазинів, салотопні, миловарні і цегельні заводи, досить значна хлібна торгівля [6, с. 284].

В 1898 р. шлюбів зареєстровано 80, народилося 439 дітей (220 хлопців та 219 дівчат), померло 283 (172 чоловіка, 111 жінок), приріст 156. Млинів парових 3, вітряних 55, переробляли 150 четвертей зерна в день. Садів 1453 на просторі 868 десятин, з яких отримано вина до 40 000 відер на суму до 60 000 рублів. Навчальних закладів 13, в тому числі 2 гімназії — чоловіча і жіноча. Місто швидко зростало [7, с. 450].

В 1909 р. в місті Болграді — 4 православних церкви, синагога. Чоловіча і жіноча гімназія, міське училище, 6 початкових шкіл. Садівництво і виноградарство (800 садів на 950 десятинах); шовківництво. Значна хлібна торгівля.

В 1911 р. в Болграді було відкрито пам'ятник генералу Інзову. Витрати міста в 1908 р. — 58452 руб. [8, с. 355].

В Болграді відбувається Воздвиженський ярмарок, з 14 вересня по 1 жовтня [9, с. 11].

Жителів в 1881 р. — 6126 [4, с. 42]; 1894 р. — понад 10000, головним чином болгари [6, с. 284]; за переписом 1897 р. — 12388 [7, с. 450]; 1899 р. — 12179 [10, с. 7]; 1902 р. — 13142 (6678 чоловіків, 6464 жінок) [11, с. 7]; 1909 р. — 14070 [8, с. 355]; 1914 р. — 13 800 [2; 3]; 1916 р. — 15162 (7455 чоловіків та 7727 жінок) [9, с. 9].

Продовжувала рости промисловість. В Болграді, як і раніше, переважали дрібні підприємства, переробляючи місцеві сільськогосподарські продукти і сировину. За відомостями 1897 р., тут працювало п'ять гончарних, два цегельних, чотири шкіряних, чотири маслосійні і інші підприємства з кількістю робітників на кожному із них до десяти чоловік, а також сім поліграфічних підприємств, на яких працювало 127 робітників.

В цей період почав діяти невеликий казенний пункт по переробці винограду і зберіганню вина. Була і значна кількість ремісників — ювелірів, шкірників, чоботарів, гончарів та інших [3, с. 353].

В кінці XIX ст. в Болграді працювало ряд невеликих підприємств — 2 салотопні, 4 свічкові, 3 миловарні, 4 шкіряні, 4 фарбувальні, 5 гончарних і 2 цегельні заводи. Проте значну питому вагу в економіці, як і раніше, посідало сільське господарство. За містом числилось 11488 десятин землі, включаючи 243 десятини городів і 960 десятин садів. У місті проживало 7610 чол., будинків налічувалось 1109.

Становище переважної більшості жителів Болграда, яку становили селяни, було вкрай тяжким. 75 проц. усіх земель належало шістьом поміщикам і тільки четверта частина — селянам. Через відсутність технічних засобів, низький рівень агротехніки врожайність була низькою. Селяни харчувались здебільшого кукурудзою. Це та погані житлові умови викликали масові захворювання і високу смертність [2]. В місті було 11 488 десятин землі, включаючи 243 десятини під городами і 960 десятин садів. Сім'ї Абаджієвих, Анастасієвих, Парушевих, Тіторових мали понад тисячу десятин землі кожна [3, с. 351, 353]. З розвитком капіталізму, що посилив класове розшарування, боротьба за землю весь час загострювалася [2].

Розвиток капіталістичних відносин, збільшення населення, розвиток торгівлі та промисловості стимулювали активний розвиток то-

гочасного транспорту — візничого промислу в місті Болграді в кінці XIX — на початку XX ст.

В міських поселеннях Російської імперії, де було введено Міське положення, за рішенням думи, могли бути введені податки на візничий промисел у прибуток міста. За правилами 1887 р., цей збір не міг перевищувати 10 карбованців в рік з кожної коняки, яку використовували у візництві. В межах цієї норми міністр внутрішніх справ, по згоді з міністром фінансів, визначав по кожному місту вищий розмір збору, а також винятки із нього. Промисловці візники платили збір по півріччям. Міська дума могла розділяти промисловців візників на розряди та призначати для кожного розряду особливий розмір податку. Міські поселення, в яких збір з візничого промислу відбувався на основі особливих затверджених постанов, що були прийняті до видання загальних правил 1887 р., могли, з дозволу міністра внутрішніх справ, перейти до стягування збору на основі цих останніх правил (доповнення до 134 статті Міського положення, Звід Законів Т. II видання 1892 р.) [12, с. 175].

За міським положення від 11 червня 1892 р. дума мала відповідні повноваження щодо візників. Стаття 108 III глави «Про участь міського суспільного управління у виданні обов'язкових для місцевих жителів постанов» надавала думі складати обов'язкові для місцевих жителів постанови за відповідними предметами: б) про здійснення візничого промислу і типу візничих екіпажів, про міські омнібуси і інші суспільні екіпажі. В главі V «Про збір на користь міських поселень» стаття 134 встановлювала, при встановленні і стягуванні зборів з візничого промислу і з коней і екіпажів, утримуваних приватними особами, дотримуються особливих правила (з — є. Повне Зібрання Законів, № 155, 1125, 4552 і 5124). Вищі ж розміри з перевізного промислу і з собак, а рівно умови стягування цих зборів визначаються законодавчим порядком [13].

Міській думі надано за пунктом 4 статті 4 додатку 1 до статті 134 Міського положення, видання 1892 р., якщо вона признає потрібним, право розділяти візничих промисловців на розряди і призначати для кожного розряду особливий оклад, але підставою для такого розділу може служити тільки яка-небудь відмінність у здійсненні тими чи іншими особами самого візничого промислу [14].

Обов'язкові постанови про візничий промисел, по місту Болграду, затверджені начальником губернії 16 квітня 1907 р.

В першому розділі постанов 28 пунктів, які частково виконувалися і двома іншими категоріями візників. Забороняється заняття в межах міста візничим промислом без дозволу міської управи. Особи, бажаючи отримати цей дозвіл, зобов'язані внести в прибуток міста встановлений збір, а саме: починаючи промисел в першому півріччі за весь рік і в другому за півроку.

Одночасно із внесенням збору за заняття візничим промислом візники зобов'язані вибирати із міської управи за встановлену платню два металічні знаки з позначенням на них номери екіпажу, року протягом якого дозволено промисел, і заклад, що видав знаки. Знаки ці повинні бути один прибитий із задньої сторони кузова, а другий знаходиться у кучера і пред'являтися наймачу по його вимозі у вигляді застави. Крім цього на кожному ліхтарі повинні бути позначені масляною фарбою номери екіпажу у відповідності з вибраним із управи знаком.

Знаки на візничий промисел дійсні тільки на той рік, на який видані, і дають право займатися візничим промислом тільки тій особі, якій видані. Передача знаків без відома міської управи забороняється. По закінченні року знаки повинні бути повернуті міській управі.

Візниками не можуть бути особи, що не досягли 18 років і осуджені по суду. А також повинні мати посвідчення від поліції; за проступки кучерів майном відповідають господарі біржового виїзду. Біржові екіпажі і збруя повинні бути завжди справні і чисті, встановлених міською управою зразків і обов'язково з двома ліхтарями. Збруя повинна бути виключно ремінна, при їзді ж в санках до збруї повинні привішувати бубонці. Зовнішній одяг кучерів повинен бути таких зразків: влітку сіряк синього кольору, кучерський пояс і клейончастий капелюх, взимку: сіряк шуба синього кольору, хутряна шапка і пояс. Одяг повинен бути завжди справний, чистий і без латок іншого кольору.

В екіпажах у ногах обов'язково повинні бути застелені чисті килимки чи мотуз'яні підстилки, але аж ніяк не сіно чи солома. Перед виїздом із дому екіпаж і збруя повинні бути завжди бездоганно вчищені. Забороняється вживати на роботі тварин видимо хворих, сліпих на обидва ока, понівечених, що мають рани, кульгавих, лякливих, норавливих, виснажених, понівечених різними заразними хворобами і вище граничного віку 18–20 років. Не дозволяється наносити тваринам удари твердими чи гострими знаряддями (кнутовищами, пужалами, дубинами, гаками і т. п.), а бити по голові зовсім забороняється.

Візники повинні стояти у вказаних міською управою місцях один за одним по черзі приїзду на біржу. Подавати повинен крайній з тієї сторони, з якої заявлено пасажиром вимога: вихоплюватися із середовища і подавати декільком разом заборонено. Наймачу ж надається право вибору на біржі візника за своїм розсудом і кожен візник зобов'язаний підкорятися цій вимозі беззаперечно. Візникам, найнятим чи зайнятим пасажирями, заборонено стояти на біржі. Забороняється кучерам під час стоянки на площах і на вулицях злазити з козел і залишати коней без догляду, хоча б і прив'язаними.

Їзда повинна бути помірно швидка і обережна, а на кутах вулиць, при поворотах, переїздах і виїздах із дворів тиха (кроком), при цьому забороняється обганяти їдучих помірно швидко. При їзді повинно триматися правої сторони, зупинятися посеред вулиці забороняється. Візники в п'яному вигляді до їзди не допускаються. Під час їзди з пасажирями візникам палити забороняється. Отримані візниками речі і вантажі вони повинні зберігати в цілості і забуті речі зобов'язані повернути за належністю чи передати в поліцію. За доставку забутих речей візник отримує від пасажиря платню, як за поїзду в два кінці. Незайнятий візник зобов'язаний, за вимогою всякого пасажиря, негайно подати свій екіпаж без всяких відмовок, а також прибути до будинку до нього за вимогою, заявленою особисто чи через прислугу, не вимагаючи платні за проїзд прислуги і отримуючи винагороду по таксі для денної чи нічної їзди. Плату візники отримують по таксі, належне затвердженої, один екземпляр якої повинен бути прибитий позаду кучерського сидіння на виду у пасажиря.

За вимогою чинів поліції, візники зобов'язані безкоштовно везти піднятого поліцією хворого, божевільного, постраждалого від нещасного випадку, взятого в п'яному вигляді, а також і осіб, повідомляючих поліції про пожежу, так само відвезення і чинів поліції на пожежу.

За їзду по таксі зобов'язані везти парокінні екіпажі — чотирьох пасажирів, а однокінні — двох пасажирів. У рахунок пасажирів не входять діти до 10-річного віку, а також багаж, саджати пасажирів на козли і переповнені екіпажі визначеної кількості забороняється. Парокінний візник, що везе в один кінець чотирьох пасажирів, а однокінний двох, має право вимагати від наймача за кожного пасажиря, що зійшов по дорозі, доплату: вдень по 5 коп., вночі по 10 коп.

Із загальної кількості візників по черзі призначаються черговими: один візник денної і два візника нічних. Денний черговий візник

зобов'язаний виїздити на біржу о 6 години ранку і знаходитися на ній до 8 години вечора, а особливо в той час, коли решта візників виїздять на вокзал чи за межі міста. Нічні чергові візники зобов'язані виїздити о 6 годині вечора на біржу і чергувати до 6 години ранку, причому до 12 годин ночі зобов'язаний стояти на біржі, після 12 години ночі і в непогожий час у дворі пожежної команди. Чергові візники, як денні, так і нічні, не мають права найматися по годинах, а тільки поїздкою в кінець. По відвезенню пасажирів візники ці зобов'язані негайно повернутися на біржу, а вночі на пожежний двір. Нічні візники отримують платню на десять копійок вище такси за кінець і зобов'язані мати запаленими обоє ліхтарі.

Кожний біржовий виїзд повинен щомісячно 15 числа пред'являтися до огляду міській управі, при участі місцевої поліції і ветеринарного лікаря, яка, у випадку якої-небудь несправності, лишить візника права виїзду на біржу надалі до виправлення замічених недоліків. Візникам, що знаходилися у відлучці за межами міста, потрібно надавати свій виїзд до огляду в найближчий день. Для найближчого нагляду за точним виконанням візниками вищевказаних правил вони повинні обрати із свого середовища, з відома і затвердження міської управи, біржового старосту із осіб, приймаючих безпосередню участь у візничому промислі. Списки чергових на цілий тиждень староста надає в поліцію і управу.

Наведемо пункт «Б». «Ломовим візникам» (11 пунктів). «Забороняється заняття візничим промислом без дозволу управи. Особи, бажаючи зайнятися промислом, отримують від управи таксу і особливі знаки на рік, один із яких повинен знаходитися у ломовика і надаватися за першою вимогою, а другий — прикріпленим до вазу на видному місці. Забороняється накладати вантаж занадто важкий, явно не відповідний силам тварини і стану дороги. Нормою поклажу рахується для підвод, возів і биндюгів: для однієї коняки — 25 пудів, для двох — 50 пудів і трьох — 75 пудів. У тих же випадках, коли коні при підйомах чи навіть на рівному місці стануть, то не дозволяється їх бити, кричати, гикати, свистіти, а візники зобов'язуються знімати частину поклажі і тим полегшувати коней, при цьому зняти поклажі ці повинні поміщатися в таких місцях, щоб вони не заважали ні проїзду, ні руху пішоходів.

Не дозволяється нікому в місті їхати навскач, як порожнім, так і з сідоком, а особливо з важкою поклажею. Забороняється

прив'язувати коня арканом, накинутим на шию, до вазу попереду їдучого в тому випадку, коли кінь, що знаходиться в упряжі, везе вантаж. Не дозволяється возити телят і інший дрібний скот болісно для нього вкладеним, як, наприклад: одна тварина на іншій, із зв'язаними чи б'ючись об віз головами: візнику забороняється сідати на цих тварин. Впалу в упряжі коняку забороняється взагалі всім візникам і водовозам піднімати ударами батога, а потрібно неодмінно розпрягти її, якщо допомога руками виявиться недостатньою. Забороняється займатися візництвом і взагалі управляти кіньми малолітнім, не досягшим 18-річного віку і засудженим судом.

Для найближчого нагляду за точним виконанням візниками вищевказаних правил вони зобов'язані обрати із свого середовища, з відома і затвердження міської управи, біржового старосту із осіб, приймаючих безпосередню участь у візничому промислі. В решті ломовики підкоряються правилам параграфів 4, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20 і 27 цих постанов про легкових візників» [15].

За 80 років населення міста Болграда потроїлося, потреба у воді збільшилася. Криниці і фонтани, влаштовані першими поселенцями в 1819 році, не можуть задовольнити потреби населення, багато із них зруйнувалися. «Недавно поліція змушена була закрити криниці Кичука і Асієва; така ж участь чекає криниці Гаджалова, Шунтова і земську. Між тим, потреба у воді збільшується із кожним роком... В наш час більшість населення змушена користуватися лиманною водою, а бідняки гірко-солonoю, дуже шкідливою для здоров'я» [16].

Наведемо пункт «В» «Про водовозів (9 пунктів)». «Забороняється займатися водовозним промислом без дозволу міської управи. Особи, бажаючи бути водовозами, отримують від управи два знаки, із яких один зобов'язаний пред'явити за першою вимогою наймачу у вигляді забезпечення, а інший прикріплений позаду діжки. Водовозні повинні вміщувати в себе кожна не менше десяти відер води. Кожний водовоз може брати за 10-відерну діжку ту платню, яка буде встановлена міською управою. Водовози, що займалися розвезенням води для пиття, зобов'язуються свої діжки завжди утримувати в чистоті і набирати воду тільки із міських фонтанів чи ж із тих криниць, вода яких міською управою, за визначенням міського лікаря, буде визнана придатною до вживання.

Водовози обов'язково повинні доставляти за вимогами жителів воду у всяку пору року не-

відкладно. Розділ міста водовозами на особливі ділянки для возіння кожним із них виключно у свою ділянку води і відмова в доставці води в інші ділянки строго забороняється. Водовози звільняються від плати за заняття промислом, а взамін цього зобов'язані по набату являтися на пожежу і доставляти воду своїми діжками. Для найближчого нагляду за точним виконанням водовозами вищевказаних правил вони зобов'язані обрати із свого середовища, з відома і затвердження міської управи, водовозного старосту із осіб, приймаючих безпосередню участь у водовозному промислі. В решті питань водовози підкоряються правилам, викладеним в параграфах 4, 5, 19, 14 і 27 цих постанов про легкових візників. Винуваті в порушенні обов'язкових постанов, що відносяться до легкових і ломових візників, водовозів будуть покарані чи в адміністративному порядку, чи ж притягнуті до відповідальності по 29 статті статуту про покарання» [15].

Обов'язкові постанови про здійснення візничого промислу і про тип візничих екіпажів в місті Болграді від 25 квітня (8 травня) 1909 р., фактично, повністю повторюють всі положення постанов від 19 травня (1 червня) 1907 р., складені з 23 пунктів. Тільки в цих постановою відсутній розділ на три категорії візників та прописано, що візниками не можуть бути особи, що не досягли 16 років, а не 18, як раніше [17].

На здійснення візничого промислу надзвичайно впливала погода. Пасажири дуже бояться снігових заметів. Потяг взимку 1901 р. дійшов тільки до станції «Траянів Вал», а далі вже неможливо було їхати, все було занесено снігом. Одні тільки верхівки труб свідчили про існування в місті Болграді будинків. По всьому Болграді скаржаться на снігові замети [18].

Болградській комунальній раді 19 травня (1 червня) 1907 р. докладено проекти такс для легкових і ломових візників і водовозів. Такса для ломових візників у Болграді: за проїзд в межах міста в один кінець, з 6 години ранку до 11 години вечора, на парокінному візнику — 20 коп., на однокінному візнику — 15 коп.; за проїзд в межах міста в один кінець, з 11 години вечора до 6 години ранку, на парокінному — 30, на однокінному — 25; за проїзд із міста до станції залізниці «Троянів Вал» на парокінному візнику 75, на однокінному — 60. За проїзд зі станції залізної дороги «Троянів Вал» до міста Болграда парокінні і однокінні візники отримують таку ж платню, як і за проїзд із міста Болграда до означеної станції залізної дороги.

За проїзд із міста до православного цвинтаря в один кінець на парокінному візнику — 60, на однокінному — 40; їзда по годинах в межах міста на парокінному за годину — 60, на однокінному — 40. Платня за їзду на парокінному і однокінному візнику в день Нового року, перший день Пасхи, на весіллях і інших розважальних поїздках — за добровільною згодою. Наведемо таксу для ломових візників міста Болграда. За провезення в межах міста якої-небудь поклажі від одного до п'яти пудів — 5 коп.; Від 5 до 15 пудів — 10 коп., вище 15 пудів — по одній копійці з пуду. За провезення поклажі до станції залізниці «Траянів Вал» і з означеної станції до міста Болграда по дві копійки з пуду з 1 квітня по 1 жовтня і по 3 коп. з пуду з 1 жовтня по 1 квітня. Платня за провезення поклажі поза межами міста, за виключенням провозу до станції залізниці «Троянів Вал» і назад за згодою. Наведемо проект такси для водовозів міста Болграда: за доставку однієї десятивідерної діжки, як фонтанної, так і лиманної води в частині міста, розташованій по березі озера Ялпуга до Бульварної вулиці включно, 10 коп.; за доставку однієї десятивідрової діжки, як фонтанної, так і лиманної води, у східну частину міста, починаючи від Бульварної вулиці — 12 коп. [15].

Візники, звичайно, займалися й вивезенням нечистот в місті Болграді. Наведемо «Додаткові обов'язкові постанови для міста Болграда про візничий промисел ломових візників, розроблені болградською комунальною радою на засіданні 22 грудня 1911 р. і затвержені бессарабським губернатором 5 квітня 1912 р., за № 2193».

«Платню за зведення нечистот із дворів, за межу міста до місця звалищ, встановити для парокінних візників — в розмірі 40 копійок, і для однокінних в розмірі 30 копійок з возу чи повозки. Обкласти всіх ломових візників на користь міста по одному рублю п'ятдесят копійок парокінних і по одному рублю однокінних на протязі року. На міську управу покладено обов'язок мати строгий нагляд за виконанням візниками в точності обов'язкових постанов, а несправних і тих, що ухилялися від виконання постанов, притягувати до відповідальності з правом позбавлення їх займатися візничим промислом» [19].

В 1914 р. в місті Болграді діяло 6 невеликих підприємств і 34 ремісничі майстерні, де працювало 130 робітників. Об'єм виробництва в грошовому обрахунку складав всього 21,7 тисячі рублів у рік. Значну кількість населення складали ремісники — кустарі, частина жите-

лів займалася сільським господарством. На 28 вулицях міста нараховувалося близько 2 тисяч будинків, але тільки четверту їх частину склали кам'яні. Центральний бульвар мав асфальтовані тротуари і по вечорах освітлювався гасовими ліхтарями. Решту вулиць було забудовано саманними будинками. Клуба, бібліотеки не було; в місті 5 церков, 38 трактирів і буфетів.

Перша світова імперіалістична війна призвела до подальшого загострення класової боротьби, до погіршення матеріального становища трудящих Болграда. Більшість чоловіків була відправлена на фронт або на будівництво військових укріплень. Через нестачу сировини закривались підприємства, зростало безробіття. На діючих підприємствах тривалість робочого дня збільшилась до 13–14 годин. В аналогічне

становище потрапила і та частина населення, яка займалася сільським господарством. У звіті завідуючого державним земельним майном за 1916 р. зазначалося, що в Болграді налічується 880 бідних селянських господарств, які орендують казенну землю. В 1916 р. вони мали внести плату і недоїмки за орендовану землю в сумі 347871,15 руб.; сплачено 121812,45 руб., а решта — 226058,70 руб. — залишилась у недоїмках. Причиною заборгованості було те, що орендна плата зросла в 1917 р. порівняно з 1910 р. більше ніж у два рази. За велику орендну плату віддавали землю селянам і болградські поміщики [2].

Таким чином, ми бачимо, ріст населення Болграду, розвиток візничого промислу, зміни в міських положеннях, обов'язкові постанови Болградської комунальної ради щодо його функціонування, проекти такс.

Джерела та література

1. Радянська енциклопедія історії України. Том 1: Абазин — Державець / Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки. — К.: Головна Редакція Української Радянської Енциклопедії, 1969. — С. 175.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область [Електронний ресурс]. — К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. — 911 с. — Режим доступу: <http://imsu-odesa.com/mista-i-sela-odeskoi-oblasti/reniiskyj-rajon/geni.html?start=5>.
3. История городов и сел Украинской ССР. Одесская область. — К.: Главная редакция УСЭ АН УССР, 1978. — 866 с.
4. Бессарабский Календарь на 1883 год. Год первый. — Кишинев, 1883. — 302 с.
5. Бессарабия: альманах [Електронний ресурс] / под редакцией Крушевана П. — Режим доступу: <http://oldchisinau.com/lib/bessarabia/bessarabia01.html>.
6. Новый энциклопедический словарь. — СПб., 1912. — Т. 7. — С. 284.
7. Большая энциклопедия. — Т. 3. — СПб., 1902. — С. 450.
8. Новый энциклопедический словарь. — СПб., 1912. — Т. 7. — С. 355.
9. Адрес-календарь Бессарабской губернии на 1916 год. — Кишинев: Типография Кишиневского губернского правления, 1916. — С. 9.
10. Бессарабский календарь на 1899 год. — Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1898. — С. 7.
11. Бессарабский календарь на 1902 год. — Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1901. — С. 7.
12. Энциклопедический словарь. — СПб., 1894. — Т. 24. — С. 175.
13. Городовое Положение 11 июня 1892 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/grd1892.htm>.
14. Городское Дело. — СПб., 1910. — № 15–16, 15 авг. — С. 1129.
15. Бессарабские губернские ведомости (далі — БГВ). — 1907. — 19 мая (1 июня).
16. Бессарабец. — 1902. — 17 (30) янв.
17. БГВ. — 1909. — 25 апр. (8 мая).
18. Одесский листок. — 1901. — 14 (27) авг.
19. БГВ. — 1912. — 8 (21) мая.

Bolhrad in the late 19th-early 20th century and the development of the horse-drawn carriage industry

G. Koval

The article refers to the economic development of Bolhrad in late 19th — early 20th century., Including the development of the development of the horse-drawn carriage industry.

Keywords: Bolhrad, Budzak, carriage driver.